

ONTSTAAN 'DRENTHINA'

DE EERSTE PERIODE VAN DE BLIKFABRIEK

©Albert Metselaar, 2021 albertmetselaar@home.nl

De coöperatieve boterfabriek of stoomzuivelfabriek van Hoogeveen werd op 6 januari 1896 in gebruik genomen. Via de fabriek werd melk en boter geleverd aan tussenhandelaren, en zo aan de bevolking van Hoogeveen en ver daar buiten. In 1915 werd begonnen met het maken van melkpoeder. Vanaf 1919 werd er ook gecondenseerde ondermelk van de verse koeienmelk gemaakt. Ondermelk is melk waarvan het merendeel van het melkvet is verwijderd, en wordt er suiker toegevoegd. Het resultaat is een dik, stroperig product, dat lang houdbaar is. Zo kon de fabriek bijvoorbeeld exporteren naar Engeland. Daarbij werd de condens verpakt in blikken, en werden de blikken vervoerd in houten kisten.

Directeur Hero Bousema was vanaf 11 juni 1920 ingeschreven in Hoogeveen, woonend in de directeurswoning, Alteveerstraat 72 in die dagen. Hij was actief aan het moderniseren, wat voor zijn vertrek in 1935 zou leiden tot een geheel nieuwe zuivelfabriek. We volgen hem in de notulen van het bestuur van de fabriek, op weg naar de blikfabriek.

Dinsdag 17 april 1923 meldde Bousema het bestuur dat de nieuwe etiketteer- en inwikkelmachine in gebruik was genomen. De machine voldeed nog niet aan alle verwachtingen. Het bestuur bekeek de machine ook eens en constateerde dat hij in ieder geval goed werk leverde. Op 18 december 1923 bracht Bousema in dat de kisten met blik enige jaren geleden nog f 6,20 per kist kostten, en op dat moment nog maar f 1,85. Hij kreeg toestemming om tegen deze lage prijs een mooie voorraad in te kopen. Kisten en blik werden in één koop ingekocht, en dat lag voor de hand. Ook lege blikken moesten vervoerd worden, terwijl ze niet vervormd of beschadigd mochten worden, want dan konden ze op de fabriek na vulling niet goed dichtgemaakt worden.

De notulen van 19 februari 1924 geven een beeld van kisten blik en inhoud: *"In kist condens gaan 48 blikjes met +60 ondermelk, per blik 1 2/10 liter. De opbrengst is nu f 8,55. De kosten zijn f 2,25 suiker, f 2,- kist, blik, en 70 cent vracht. Opbrengst f 8,55 – f 4,95 = f 3,60 voor 60 liter ondermelk en fabriekskosten."* De prijs van een kist condens zakte in 1924. In de notulen van de 18^e maart lezen we over de prijs van een kist condens van f 7,40, terwijl de prijs nog steeds bleef zakken. De vraag werd minder. Hoe kon je bij een lagere prijs toch weer wat meer inkomsten krijgen? Stoomtimmer- en kistenfabriek Hofman, evenals de zuivelfabriek aan het Alteveerse Opgaande c.q. Slood gevestigd, zou de kisten kunnen leveren voor 45 cent. Er was uit Brabant een aanbieding gekomen van 32 cent per kist, ongespijkerd, dus dan moest je ze in Hoogeveen nog in elkaar zetten. Dat zou nog 2 cent per kist gaan kosten. *"Behalve de hoge prijs rekent de directeur een groot bezwaar, dat hij de busjes dan afzonderlijk moet betrekken. Hij ontvangt de busjes in de kistjes verpakt van dezelfde leverancier. De busjes kunnen niets lijden en zijn bij de minste verbui-*

ging niet hermetisch te sluiten. Verzoek dus afgewezen.” Aldus de zelfde notulen van 18 maart.

Een half jaar later, 16 september 1924, heeft Bousema het bestuur al een mooie oplossing te melden, voor het drukken van de kosten. Tussentijds heeft hij al een blikmachine aangeschaft. Dat zal dan tussen die vergadering en de voorgaande van 19 augustus zijn gebeurd. Bousema *“verzoekt eens een proef te nemen met het maken van blikjes, waarvoor, ofschoon thans al weer van veranderd systeem, een machine aanwezig is.”* Blijkbaar had Bousema een wat verouderde blikmachine kunnen kopen, die voor zijn doel, de blikjes voor de gecondenseerde melk, nog heel goed werk zou kunnen leveren. Zo begon een blikafdeling binnen de melkfabriek van Hoogeveen, met als begindatum 16 september 1924. Aanleiding: de zakkende prijs van de gecondenseerde melk, waardoor je moest zien zoveel mogelijk kosten te drukken op de aanschaf van de in te kopen materialen. Omdat de fabriek niet zonder kisten kon, maar vanaf 16 september wel zelf de blikken maakte, moet er dus toch een leverancier van kisten zijn geweest. Helaas, we krijgen daarvan geen duidelijkheid, als we zoeken naar de leverancier.

De blikmachine deed goed werk. En dat viel op. De directeur kreeg bezoek en rapporteerde daarover aan het bestuur op 16 december 1924: *“Mede op advies van de directeur wordt naar aanleiding van het bezoek van de burgemeester en de gasdirecteur aan de fabriek om pogingen aan te wenden waardoor de industrie alhier uitgebreid kan worden, besloten het verzoek van de gasdirecteur, Keller, in te willigen en onze blikmachine in bruikleen af te staan en proef te nemen met de levering van kisten met blikjes voor de condenslevering. Een en ander moet zijn tot volle tevredenheid van de directeur, wat prijs, kwaliteit enz. betreft.”*

Daarna zijn er geen klachten over de levering van blik, noch over de kisten, zodat de samenwerking met de fabriek van Keller goed verliep. De blikmachines van de zuivelfabriek bleven waar ze waren: in de beginnende blikfabriek. Op 18 november 1925 stonden ze er nog. De blikfabriek trachtte kapitaal binnen te halen. Directeur Bousema van de zuivelfabriek had een samenkomst bezocht *“voor de deelname in het kapitaal benodigd tot het exploiteren van de blikfabriek. Binnenkort zal weder een samenkomst plaats hebben. Algemeen rekent men dat de fabriek geen financiële verplichtingen in deze zaak op zich moet nemen. Men is dus tegen deelname in het kapitaal. Verder als tot dusver, het lenen van enkele machines, moet niet gegaan worden.”* We lezen nu ‘enkele machines’, dus niet alleen één blikmachine. De blikfabriek draaide nog steeds voor een deel op materiaal van de zuivelfabriek. Maar wat de notulen van de zuivelfabriek volkomen helder maken: de blikfabriek begon als blikafdeling in de zuivelfabriek. De blikfabriek kon vervolgens binnen het gebouw waarvoor Keller actief was beginnen met blikken maken, na de toestemming van het bestuur van de zuivelfabriek om de blikmachine te lenen, op 16 december 1924. We bezien nu het wordingsproces van de blikfabriek vanuit de positie van de stoomtimmer- en kistenfabriek.

DE STOOMTIMMER- EN KISTENFABRIEK VAN GEERT HOFMAN

Begin 1906 opende op de westzijde van ‘Slood’, even ten zuiden van de boterfabriek, een nieuwe fabriek, deels van steen, deels van hout, met een nieuwe industrie. Het was de timmerfabriek “Hoogeveen” van de firma G.Hofman en Co. In juni 1906 kwa-

men de nieuwe machines. De firma maakte deuren, raamkozijnen, alles wat nodig was bij het afbouwen van een huis. Het was een stoomtimmerfabriek, waarbij zes machines werden aangedreven door een 28 PK stoommachine. De eerste machine was voor het schaven van het hout. De schaven zaten aan een as, die 4000 maal per minuut ronddraaide. De tweede machine was de vreesmachine. In een minuut werd het werk gedaan, waar een ervaren timmerman met de hand 15 à 20 minuten bezig zou zijn. De zaagmachines waren al bekend van de houtwolfabriek, tot enige jaren daarvoor in Hollandscheveld gevestigd, maar de lintzaag en de cirkelzaag in deze fabriek waren van nieuwere constructies. Verder stonden er nog een amantslijpmachine en een machine om knoppen, polladen e.d. te draaien, evenals een boormachine. De fabriek werd voorgesteld in de Hooogeveensche Courant van 30 juni 1906. Het was een jarenlang goed florerende fabriek. Het ging goed met de fabriek en ze breidde zich uit. Er kwam in 1916 een nieuwe zagerij bij, met ketelhuis voor twee stoomketels en bijbehorende schoorsteen. Het dossier zit tussen de hinderwetvergunningen van de gemeente Hooogeveen. Om de uitbreiding mogelijk te maken werd op 27 januari 1916 de rechtsvorm veranderd in een Naamloze Vennootschap, van de heren industriëlen Geert Hofman, Dirk van Dijk en kassier van de bank Huibrecht Jan Groenewegen. De fabriek was geen persoonlijk eigendom meer.

Op 22 februari 1921, rond 01.00 uur, werd Hooogeveen opgeschrikt door het luiden van de brandklok, de trommelslager die alarm sloeg, en het schallen van de brandhoorns. De timmerfabriek stond in lichterlaaie. Op dat moment sprak men van de NV Stoomtikkerfabriek en kistenfabriek van de firma Hofman en Van Dijk. De motorspuiten van de Hooogeveense brandweer waren snel ter plaatse, maar konden niet voorkomen dat het kantoor en het voorste gedeelte van de grote fabriek, de zogenaamde oude fabriek, plat brandden. Het achterdeel is behouden gebleven. De voorraden hout gaven flink wat voedsel aan het vuur. De verzekering dekte de schade gedeeltelijk. Toen de 23^e februari de Hooogeveensche Courant een beter beeld van de schade kon geven, moest gemeld worden dat de hele voorraad afgewerkte materialen (kozijnen, deuren e.d.) voor woningbouwverenigingen was opgebrand. Slechts de muren van de machinekamer stonden nog overeind. Alle machines en ijzeren werktuigen stonden roodgebrand op het terrein. Het personeel leek tot werkloosheid gedoemd.

Het kwam tot de opbouw van een geheel nieuwe fabriek. Daar was veel geld voor nodig. Hoe financier je dit? De fabriek ging een lening aan bij de Huibrecht Jan Groenewegen, directeur van het Bijkantoor Hooogeveen der Nationale Bankvereniging, op 27 juli 1921, ter grootte van f 35.000,- tegen 5,5% rente, te verschijnen in vier termijnen, te verschijnen op 1 februari, 1 mei, 1 augustus en 1 november. Daarbij gold de fabriek als onderpand, inclusief het kadastrale onroerend goed sectie O 1935, de machines en alle voorraad. Het was voor de werknemers een geslaagde herstart. In het jaarverslag van de gemeente Hooogeveen over 1922 werd de fabriek omschreven als de timmerfabriek van "*Hofman, met plusminus 80 PK, met 60 mannelijke en 1 vrouwelijke werkkrachten.*" De zuivelfabriek had 58 werkkrachten (en natuurlijk tientallen pullevaarders en honderden van de fabriek afhankelijke boeren), de schuierhoutfabriek had 53 werkkrachten, kortom: de timmerfabriek van Hofman was een van de grootste werkgevers.

Op 1 augustus en 1 november 1923 lukte het niet de rente te voldoen. De Arrondissements Rechtbank te Assen verklaarde de fabriek in staat van faillissement. De bank

eiste de rente op bij de curator, die er niet aan kon voldoen. De bank = directeur Groenewegen, zei de curator aan dat men gebruik wilde maken van het recht om het onderpand in het openbaar te laten verkopen. De fabriek bestond op dat moment uit een machinegebouw, ketelhuis en bijgebouwen, loods naast de machinekamer, de eigenlijke timmerfabriek, een loods vóór de timmerfabriek, een grote timmerwinkel met bergplaats voor hout en bijgebouwen, een kleine houtloods met bijgebouwen, een kippenhok met ren tussen de timmerwinkel en kleine houtloods, een loods achter de timmerwinkel, met erf en terrein, en de aanwezige machinerieën, werktuigen en gereedschappen. Dit was allemaal 0 1935. Ook sectie O 51 hoorde bij de bezittingen. Dat was een sloot met een hek. Ook een kippenhok met ren en een stoomleiding plus hek, leidend naar de woning van Geert Hofman zelf, gingen mee in het faillissement. Groenewegen, als bankdirecteur, eiste alles op.

Het leidde tot een publieke verkoop op woensdag 16 januari 1924, onder leiding van notaris Johannes Mulder, in hotel Luinge (later hotel Victoria), om 14.00 uur. In de advertenties voorafgaand aan de verkoop werd gesproken van: "De tot voor kort in volle werking zijnde stoomtimmer- en kistenfabriek der NV v.h. Hofman en Van Dijk te Hoogeveen op Slood westkant." De aanwezige machines werden afzonderlijk in veilig gebracht, met recht van naasting voor de koper van de fabriek. Toen op 16 januari 1924 voorafgaand aan de verkoop alles formeel werd ingezet, werd door notaris Johannes Mulder de machinerie uitgebreid beschreven. In het ketelhuis stond een complete horizontale stoommachine, gebouwd in Schiedam, van 80 PK. Ze dreef een dynamo aan, die voor de fabriek stroom leverde van 220 volt en 196 ampère. Een andere stoommachine zorgde voor de verwarming. Het machinepark gaf een mooi in- en overzicht als we meer willen weten van de timmerfabrieken uit die dagen en maken één ding heel erg duidelijk: het was nog op geen enkele manier een blikfabriek, maar met de stoommachines kon wel gezorgd worden voor aansturing van eventueel nog te plaatsen blikmachines.

Bij de verkoop van de fabriek gebeurde iets bijzonders. We lezen het terug in de repertoria van notaris Mulder en de door hem opgemaakte akten. De publieke verkoop werd gedaan in opdracht van de hypotheekverlener, in de persoon van Huibrecht Jan Groenewegen, directeur van bijkantoor Hoogeveen der Nationale Bankvereniging, als onherroepelijk gemachtigde van de NV Stoomtimmer- en Kistenfabriek voorheen Hofman en Van Dijk te Hoogeveen, en als gemachtigde van meester Mattheüs Dirk van Heyningen Bosch te Assen, als curator in het faillissement van gemelde NV. De fabriek werd vervolgens gekocht, inclusief de machines, door dezelfde Huibrecht Jan Groenewegen, als privé-persoon. We zien hem hiernaast, helemaal rechts. Hij was op 4 september 1923 gekozen tot wethouder van Hoogeveen.

Op maandag 4 februari 1924 werd door notaris Mulder afzonderlijk de gehele voorraad hout verkocht, bestaande uit zware eiken-, vuren en grenen planken, grenen battings, paneelhout, schroten, ribben, populier-, essen- en beukenhout kisten, een grote partij afgewerkte en niet afgewerkte deuren, brandhout, mallejan, schragen, banken enz. onderverdeeld in 200 percelen. Verder was de hele kantoorinventaris, zoals bureaus, lessenaars, stoelen, een schrijfmachine, een brandkast enz. in de verkoop. De opbrengst van het vastgoed plus de daarop aanwezige machinerieën bedroeg f 23.558,50 en van roerende goederen f 798,-. De schuld van f 35.000,- kon worden ingelost bij de bank van Groenewegen, op een restant na, en Groenewegen zelf was de eigenaar bij de doorstart. Want de fabriek werd weer opgestart. Onder leiding van dezelfde bedrijfsleider als voordien, Geert Hofman.

Kadastraal was Groenewegen als persoon geen eigenaar. De nieuwe eigenaar van de onroerende goederen, dat is de grond en de fabriek als gebouw, werden Dirk Steenbergen, boekhouder te Hoogeveen, en Aaltje Steenbergen, zonder beroep, te Hoogeveen; broer en zus. Dirk Steenbergen (1902-1934) was geboren te Meppel. Hij vertrok naar Nederlands Indië, waar hij overleed op 29 november 1934 te Rantau prapat, slechts 32 jaar oud. Tijdens zijn huwelijk – 11 januari 1930 te Hoogeveen - was hij wonend te Kota-Pinang. Hij was daar werkzaam als opzichter. Hij trouwde met Albertje Masselink. Hij was een zoon van Pieter Steenbergen en Jebbigje Hofman, en een kleinzoon van Hendrik Kombrink Hofman en Aaltje Kuiper. Getuige bij het huwelijk was Geert Hofman, fabrikant te Hoogeveen, oom van de echtgenoot. Oftewel, Dirk was een neef van de Hofman van de timmerfabriek 'Hofman en Van Dijk'. Hebben Dirk Steenbergen en zijn zus Aaltje Steenbergen de fabriek weer overgekocht van Groenewegen? Of vertegenwoordigde de boekhouder Steenbergen anderen, waaronder Groenewegen, en kregen Dirk en Aaltje als beheerders het onroerend goed op naam? Waren ze wat we nu 'katvangers' zouden noemen?

Dat lijkt dus het geval te zijn geweest, en dat is te baseren op wat we weten uit de beschrijving van de nalatenschap van de op 22 oktober 1925 overleden Groenewegen. In de successiememorie lezen we dat op 1 maart 1924 A. en D. Steenbergen een schuldbekentenis aangingen bij Groenewegen, ter grootte van f 19.500,-, waarvan in oktober 1925 nog f 18.750,- over was, vastgelegd via notaris Mulder, met recht van hypotheek op het kadastrale perceel O 1983, oftewel de timmerfabriek. Verder was Groenewegen bij zijn dood als privé-persoon eigenaar van een vordering ten laste van de NV Stoomtimmer- en kistenfabriek voorheen Hofman en Van Dijk te Hoogeveen, op basis van de akte van 27 juli 1921, groot f 35.000,-. Maar dan zijn we er nog niet. Onder de 'passieve' bezittingen van Groenewegen op 22 oktober 1925 was ook nog een op de Naamloze Vennootschap Stoomtimmer en kistenfabriek, voorheen Hofman en Van Dijk te Hoogeveen, te verhalen post van f 14.000,- in verband met gestelde borgtocht, krachtens bewijs getekend te Utrecht 13 mei 1924. Daarvan zou f 7000,- moeten verschijnen op 31 december 1925 en f 7000,- op 31 december 1927. De gecombineerde blik- en timmerfabriek stonden bij Groenewegen voor f 67.750,- in het krijt. Voor die tijd een gigantisch bedrag.

Oftewel, op papier waren Dirk Steenbergen en zijn zus eigenaar, maar feitelijk was alles van Groenewegen, terwijl Dirk Steenbergen zich op geen enkele manier aantoonbaar bemoeide met de bedrijfsvoering, ja zelfs uiteindelijk vermist was. En de fabriek ging gewoon door. Ging het opnieuw mis met de fabriek, dan waren stromanen vrouw Dirk en Aaltje hun bezit kwijt, maar kon ook Groenewegen fluiten naar zijn geld. Ging het goed met de fabriek, dan was de winst nodig om de schulden die broer en zus bij Groenewegen hadden aan hem privé te betalen, en was er nog die grote schuldbekentenis, oftewel: het belang van de fabriek was ook het privé-belang van de wethouder. Het was een mooie constructie, om formeel de betrokkenheid van de wethouder op de achtergrond te houden, terwijl ingewijden heel goed wisten wie de daar in de timmer- en blikfabriek de grote man was. En wij ook, want alle genoemde stukken zijn nu openbaar en liggen in kopie bij de auteur dezes.

KELLER, HOFMAN EN HET BEGIN VAN DE BLIKFABRIEK

“De toenmalige burgemeester van Hoogeveen, Mr. Bouma, had mij gevraagd of ik niet wat zou kunnen doen ten gunste van een kistenfabrikant, die met zijn bedrijf in moeilijkheden was. Met jeugdige enthousiasme ben ik gaan zoeken naar wat zou kun-

nen worden gedaan. Wij kwamen toen onder meer op het denkbeeld om te reflecteren naar de levering van de duizenden kistjes die de zuivelfabriek Erica wekelijks nodig had voor de export van gecondenseerde melk naar Engeland. De moeilijkheid was echter dat deze kistjes niet slechts emballage waren voor gevulde kisten áf de fabriek, doch ook voor te vullen busjes náár de fabriek. Dit was de aanleiding om in de kistenfabriek ook blikken busjes te gaan maken en wel aanvankelijk met vrij primitieve machines, die gedeeltelijk door de zuivelfabriek te leen werden verstrekt.”

Aan het woord is J.C.Keller, in een toespraak uit 1949, waarin hij in grove schetsen het begin van de blikfabriek Drenthina naar voren haalde. Aan de hand van de concrete gegevens over de in moeilijkheden verkerende timmerfabriek, én het begin van de blikfabriek bij de Hoogeveense zuivelfabriek, toen Erica genoemd, kunnen we de kern van zijn toespraak in perspectief zetten. Wat daarbij ook van belang is: concrete informatie over de blikafdeling in de timmerfabriek. Wie was J.C.Keller?

Op 29 juli 1924 besloten burgemeester Bouma en de wethouders H.A.Robaard en H.J.Groenewegen in de vacature van de directeur-boekhouder van de gemeentelijke gasfabriek drie geschikte personen naar voren te schuiven, waaronder Jacob Keller Dzn. uit Dordrecht. Keller kreeg de aanstelling, toen de Raad de zaak besprak. De betrokkenheid van Keller bij de timmerfabriek is moeilijk te rijmen met zijn functie binnen de gasfabriek. Op 3 november 1924 besloot het college van B&W de gemeenteraad voor te stellen om Keller tijdelijk aan te stellen als directeur van gemeentewerken. Aldus gebeurde. Het werd van tijdelijk een definitieve aanstelling. In deze functie was Keller betrokken bij vergunningsaanvragen, waar het ging om veranderingen, aanschaf van machines, hinderwet enz. waarbij de bedrijven vergunningsplichtig waren. Het ligt dan ook voor de hand dat we de vraag aan Keller om mee te denken bij de timmerfabriek van Geert Hofman moeten plaatsen in het kader van zijn werkzaamheden voor gemeentewerken. Maar daarmee hebben we dus ook een bijzondere dubbelrol te pakken. Burgemeester Bouma vroeg zijn ambtenaar Keller om een rol te spelen bij verbetering van de bedrijfsresultaten van een particuliere fabriek, die eigendom was van wethouder Groenewegen, als privépersoon. Dit zouden we nu ongewenste belangenverstrengeling noemen. Katvanger of geen katvanger.

We gaan terug naar de notulen van de zuivelfabriek van Hoogeveen van 16 december 1924: *“Mede op advies van de directeur wordt naar aanleiding van het bezoek van de burgemeester en de gasdirecteur aan de fabriek om pogingen aan te wenden waardoor de industrie alhier uitgebreid kan worden, besloten het verzoek van de gasdirecteur, Keller, in te willigen en onze blikmachine in bruikleen af te staan en proef te nemen met de levering van kisten met blikjes voor de condenslevering.”* Dit zijn dus burgemeester Bouma, die samen met Keller, gasdirecteur EN directeur van gemeentewerken, zich persoonlijk inzetten voor de ‘uitbreiding van de industrie alhier’ c.q. de timmerfabriek onder leiding van Geert Hofman, eigendom van wethouder H.J.Groenewegen.

We kunnen echter ook constateren dat een burgemeester, in functie, een ambtenaar naar voren schoof, om in de baas zijn tijd een blikfabriek te ontwikkelen, waarbij een mogelijk goed ontwikkelbaar concept, de blikfabriek in wording bij de zuivelfabriek, uit handen van een collectief werd gehaald (de samenwerkende melkveehouders van de coöperatieve zuivelfabriek), om een wethouder in functie privé financieel te steunen, met als gevolg dat ook die ambtenaar – zoals we nog zullen zien – deel zou

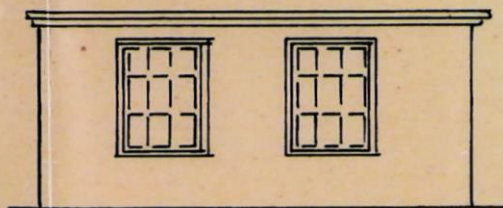
gaan worden van deze kapitale onderneming. Nu zouden we zeggen: er zijn wethouders en burgemeesters om minder afgetreden. Er zijn ambtenaren om minder ontslagen. Ook toen was het een bijzondere constructie, die blijkbaar stil gehouden moest worden. We lezen er niets over in de notulen van B&W en de gang van zaken rond de fabriek bleef ook buiten de kolommen van de Hoogeveensche Courant.

De blikafdeling van de zuivelfabriek ging vervolgens over naar de timmerfabriek. Dat zal niet al klaar zijn geweest voor de kerstdagen. Er ligt tussen de weinige archiefstukken uit de beginjaren een arbeidscontract van Jan Veld, van Willemskade 89. Dit contract gold voor de N.V. Metaalwarenfabriek 'Drenthina', de latere naam van de fabriek. Bij de datum van indiensttreding was aanvankelijk 1 oktober 1925 ingevuld. Jan was baas van de stamperij en voordien blikslager. De datum van indiensttreding is doorgehaald. Daar is 15 januari 1925 van gemaakt. Dit gebeurt niet zomaar. De datum van indiensttreding staat voor rechten van een werknemer, bij eventueel inkrimpen van personeel, uitkering, enz. Als op een officieel document, zoals dit, de datum van indiensttreding wordt aangepast, dan betekent dit dat Jan Veld al in dienst was bij de blikfabriek of de blikafdeling op 15 januari 1925. Er is ook een tweede contract, een vervolgcontract, dat eveneens als datum van indiensttelling 15 januari 1925 vermeld. Als er al sprake was van een vergissing, dan was dit niet herhaald in dit tweede contract, want het betekent nogal wat voor een medewerker, deze datum van indiensttreding. We kunnen dan ook met zekerheid zeggen dat de blikafdeling van de timmerfabriek al in gebruik was in januari 1925, een maand nadat de zuivelfabriek toestemming gaf voor het lenen van de blikmachine.

De blik- en timmerfabriek bleef zich kistenfabriek noemen. Geert Hofman had een extra motor nodig, voor de blikmakerij. Op 16 maart 1925 vroeg hij daar een vergunning voor aan, in het kader van de veiligheidswet, bewaard tussen de dossiers van de hinderwetvergunningen. Het ging om een benzine- of petroleummotor van 5 PK, blijkbaar als aanvulling op de stoommachine. De motor was nodig voor de inrichting van de ruimte waarin condensblikjes zouden worden vervaardigd en bovendien voor verdere blik-emballage, aldus Geert Hofman, fabrikant te Hoogeveen. De zaak werd serieus aangepakt. Voor de veiligheid, om houtstof en -krullen te scheiden van het schone blikwerk van de condensblikjes, en voor het overzicht van de leiding van de fabriek en de medewerkers, was de fabriek volgens een tekening van maart 1925 opgedeeld in twee hallen. We kunnen door deze vergunningsaanvraag Geert Hofman tevens zien als de tweede directeur van de blikfabriek, na Bousema.

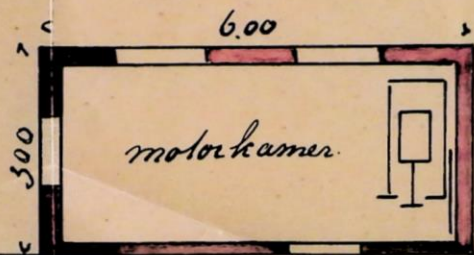
LOSKOPPELING VAN DE BLIKAFDELING

Keller had tijd nodig voor een nieuw project. Dit keer niet 'erbij', dit keer niet in 'de baas zijn tijd' maar tijdens een verlof. Notulen B&W, vergadering 16 september 1925: *"Aan de heer Keller wordt op diens verzoek een verlof verleend van 18 september tot 15 oktober 1925, onder voorwaarde dat hij gedurende deze verloftijd voor zover nodig ter beschikking der gemeente blijft."* Keller belegde bijeenkomsten *"voor de deelname in het kapitaal benodigd tot het exploiteren van de blikfabriek."*, zo lezen we in de reeds geciteerde notulen van de zuivelfabriek. Binnen één gebouw, werd de blikafdeling ondergebracht in een zelfstandige organisatie. Of was de organisatie tot de nieuwbouw aan de Willemskade alleen nog een theoretische organisatie, en is de fabriek tot de nieuwbouw gewoon onderdeel gebleven van het samenwerkingsverband met de timmerfabriek, financieel geheel in de greep van Groenewegen?

In drie vout. op
b
C

sloot

af d.
Blikbewerking

10.50

10.50

7.24

Een tekening van 16 maart 1925 toont een afdeling blikbewerking in de timmerfabriek over de volle breedte van de fabriek, 10,5m, en een wand van 7,2 m. De andere zijde was iets langer, en kwam uit bij de nieuwe motorkamer.

De gecombineerde hout- en blikfabriek aan de Alteveerstraat. De blikafdeling zat in het rechter gedeelte van het hoofdgebouw, hier prominent in beeld.

In de notulen van B&W van Hoogeveen werd verder met geen woord gerept over de samenwerking die Keller en wethouder Groenewegen op privé-basis al waren aangegaan. Op 1 juli 1925 waren ze de 'Blikfabriek te Hoogeveen' begonnen, een vennootschap met als doel 'fabricage van blikken bussen', volgens de aanvraag voor erkenning bij de Kamer van Koophandel. Als zodanig werd de vennootschap opgenomen in het handelsregister op 31 oktober 1925. Bij de afronding van deze procedure was Groenewegen al overleden. Toen hij op 22 oktober 1925 stierf, liet hij volgens de memorie van aangifte tot nalatenschap eveneens aan zijn erven na *"Een aandeel ad ½ in de vennootschap onder firma Groenewegen en Keller te Hoogeveen, ten doel hebbende het drijven van een blikfabriek, waartoe geen onroerende goederen, hypothecaire vorderingen, effecten of schepen behoren, volgens de laatste balans-waarde f 3857,79."* Oftewel, de organisatie die de blikfabriek onder zich zou krijgen, na afsplitsing van de stoomtimmer- en kistenfabriek, had voor wat betreft het aandeel van Groenewegen en Keller daarin een aparte vennootschap onder firma Groenewegen en Keller als aansturing, om de privé-belangen van wethouder Groenewegen en gemeentepopzichter Keller te behartigen.

Dit was niet het begin van de blikfabriek, dit was het overgaan van de blikafdeling in een nieuwe rechtsvorm, zoals er nog meer zouden komen. In de praktijk bleef het

een afdeling van het zelfde gebouw als de timmerfabriek. In de praktijk bleef wethouder Groenewegen de grote man op de achtergrond, want met zijn claim van f 67.750,- op het totaal van de bezittingen en de organisatie, kon hij onmiddellijk de stekker er uit halen, zogezegd, zo gauw hij zijn claims zou opeisen. De langzame groei van het kapitaal, de aandelen, en de veranderende rechtsvormen in de periode daarna, zijn beschreven in het boek *“Blik! Op een kleine 100 jaar blikfabriek in Hoogeveen”* van Johann Bisschop. De blikfabriek bleef plannen ontwikkelen, maar kwam pas los van de timmerfabriek, letterlijk en figuurlijk, toen er nieuwbouw en uitbreiding werd gepleegd op het terrein aan de Willemskade.

De uitbreidingen voordien bestonden uit het bijbouwen van houten loodsen bij de timmerfabriek. Zo breidde het aantal werknemers uit tot een kleine 100 man. Al die gebouwen bleven eigendom van Dirk Steenbergen en zijn zuster. Een Dirk Steenbergen die blijkbaar nog steeds als formele ‘katvanger’ diende, en waarvan niemand precies wist waar hij was. In 1929 was de bedrijfsvoering ook al losgekoppeld van die van de timmerfabriek op het zelfde terrein. In juni 1929 werd bekend dat er dat jaar nog overgegaan zou worden tot nieuwbouw. De “NV Metaalwaren Fabriek Drenthina” ging over tot een bebouwde oppervlakte van ruim 2500 m². De naam van de onderneming was toen net veranderd. *“Het ligt namelijk in de bedoeling der directie het werkgebied der fabriek wat breder te maken en naast blikemballage ook andere geheel of gedeeltelijk uit metaal bestaande artikelen te gaan vervaardigen. Zeer waarschijnlijk is, dat het personeel in verband met deze plannen binnenkort zeer belangrijk zal worden uitgebreid.”* Aldus lezen we in de kranten, bijvoorbeeld ‘De standaard’ van 28 juni 1929.

Het ‘Nieuwsblad van het Noorden’ van 28 juni 1929 achtte het nog vermeldenswaardig te constateren dat ‘Drenthina’ van de eerste aanvang af geheel op eigen wieken heeft gedreven. Subsidie heeft men, noch van gemeente, noch van het Rijk, in welke vorm van dan ook nooit ontvangen. Men had trouwens ook nooit getracht een dergelijke subsidie te verkrijgen, daar de heren van Drenthina van mening waren, dat daarvoor de onderneming een kasplantje zou worden. Klinkt goed, klinkt stoer, maar is dus gewoon niet waar. ‘Drenthina’ is gesticht op basis van geleend materiaal (over huur hebben we niets kunnen lezen), door inzet van een burgemeester en een directeur van gemeentewerken, in werktijd, door het netwerk en het geld van de wethouder als privé-nevenactiviteit. Ondanks het verlof van Keller, bleef het een kwestie van werken aan het welzijn van zichzelf en dat van Groenewegen met zijn torenhoge schuldbekentenissen van de timmerfabriek, met een positie en aanzien die de wethouder en de directeur van gemeentewerken hadden verkregen op basis van hun officiële functie bij de gemeente. Oftewel: subsidie, vertaald als overheidsondersteuning, was er wel degelijk.

Dit alles in een situatie, waarin er ook een ander blikbedrijf in Hoogeveen probeerde te overleven. In 1925, het jaar waarin de blikfabriek zich losmaakte van de zuivelfabriek en doorging in de timmerfabriek, kreeg J. Perfors vergunning voor de oprichting van een koper- en blikslagerij, op kadastrale sectie O 2013. Oftewel: ook een blikfabriek in wording, net als die waar Keller en Groenewegen mee bezig waren. Deze blikfabriek had geen steun van een wethouder en een burgemeester, er waren geen financiële belangen in verweven van een burgemeester, en er was geen bevoorrechtiging onder leiding van de directeur van gemeentewerken. Ook hier was sprake van een combinatie met een timmerfabriekje. Jan Perfors, zoon van Gerrit Jan Perfors

en Roeloffien de Vries, werd maar 34 jaar oud. Hij overleed op 19 februari 1933. Zijn erven verkochten zijn bezittingen op dinsdag 21 maart 1933 in hotel Homan, onder leiding van notaris Mulder. Het ging om een burgerwoonhuis met een grote werkplaats, vrije ingang, een achtergelegen timmerschuur en koper- en blikslagerij, erf en tuin, aan de Wilhelminastraat no 30 en 32 te Hoogeveen. Het moge duidelijk zijn dat het steunen van bedrijven door concreet ingrijpen van de burgerlijke bestuurders geen algemeen goed was. Tot op heden kennen we dit voorbeeld van de timmerfabriek van Geert Hofman, waar wethouder Groenewegen persoonlijk veel geld in had zitten, en niet van een ander bedrijf uit die tijd, ook niet van een andere blikfabriek, die ook had kunnen uitgroeien tot een 'Drenthina', als men daar de schouders onder had gezet.

Vanaf 30 juni 1930 stonden de gebouwen van 'Drenthina' 'op Slood' leeg. Maar waar was Dirk Steenbergen, de 'katvanger'? De deurwaarder werd ingeschakeld. In de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 1 april 1930 vinden we een bijzondere advertentie. Op verzoek van Johan Christiaan Keller, civiel ingenieur, wonend te Hoogeveen, werd door deurwaarder Groenteboer uit Assen opgezegd en losgekonddigd aan Dirk Steenberger, vroeger industrieel, wonende te Hoogeveen, toen zonder bekende woon- of verblijfplaats, de huur van zodanige gedeelten van het fabrieksterrein met loodsen en gebouwen, als genoemde J.C.Keller van genoemde D.Steenbergen en mejuffrouw Aaltje Steenbergen in huur hadden, met de aanzegging dat Keller het gehuurde zou verlaten en ontruimen op 30 juni 1930. Waarvan akte. Geert Hofman ging gewoon door binnen zijn deel van de gebouwen.

HET EINDE VAN DE STOOMKISTENFABRIEK

In april 1927 vroeg en kreeg Geert Hofman vergunning voor de oprichting van een machinekamer met locomobiel van 150 PK. De uitbreiding ging verder. Er was echter nog steeds sprake van een kistenfabriek. Geert Hofman had bij zijn handtekening ook een stempel geplaatst: Kistenfabriek Hoogeveen. "Stoomkistenfabriek Hoogeveen", zeggen de brieven, in het vergunningsdossier. Een mooi briefhoofd heeft het over 'Levering van alle soorten kisten, speciaal voor de zuivelproducten', telegramadres Hofman-Hoogeveen. Het gaat nog steeds over het zelfde perceelnummer, 0 1983. Voor de Wolff Locomobiel werd een aparte machinekamer gebouwd. De kistenfabriek ging gewoon door, ondanks de veranderde rechtspersoonlijkheid van de blikafdeling c.q. blikfabriek, de ene fabriek aan de buitenkant had gewoon twee afdelingen aan de binnenkant, en dat hoorde bij elkaar. Als vanouds moesten de blikken geleverd worden aan de zuivelfabrieken in kisten, en waren na vulling de kisten nodig om de blikken condens te vervoeren. Dat was op dat moment blijkbaar het succes van de fabriek, of de twee samenwerkende fabrieken, dubbele werkzaamheden, aanvullend bij elkaar.

In 1931 ging al het onroerend goed van het fabrieksterrein, perceel O 1983, over van Dirk Steenbergen en zijn zus Aaltje naar de 'Naamloze Vennootschap Fabriek van Machinale Houtbewerking en Handelsmaatschappij te Hoogeveen', gevestigd op het adres Pesserstraat 2 te Hoogeveen. Of dat ging met en via door Dirk en Aaltje onder tekende stukken, of via gerechtelijke procedures, dat moet nog worden uitgezocht. Als Dirk nog steeds onvindbaar was, kon hij ook de nodige rentes niet betalen, handtekeningen niet zetten enz. Dan was een hamerslag van een rechter voldoende om bezittingen van de katvanger over te zetten op een derde.

Lang heeft de timmer- c.q. kisten- c.q. houtfabriek van Geert Hofman niet meer bestaan. We hoeven slechts de lokale kranten te volgen. “NV Fabriek van machinale houtbewerking en handelsmij. In liquidatie (voorheen Hofman en Co.)” Het onroerend goed, de grond met de fabrieksgebouwen en de kantoren, ter grootte van 0.87.29 hectare, alles werd op donderdag 22 juni 1933 door notaris Fledderus geveild in Hotel Luinge. De koper werd Samuel Wijnberg, voor f 4000,-. Geert overleed op 3 maart 1934 in Utrecht. Hij heette bij zijn overlijden bouwkundige. Zo kwam hij dus aan de kost. Ook zijn voormalige partner Dirk van Dijk was bouwkundige geworden. Liquidatie wijst op nieuwe financiële problemen. Samen ging het goed, de blikfabriek uit de gecombineerde hout/timmerfabriek halen betekende het kapotgaan van de laatste, kunnen we ook stellen. Dit lijkt ook een bevestiging te zijn voor de gedachte dat het burgemeester Bouma en Keller niet ging om het behouden van werk in de timmerfabriek, maar dat het gewoon ging om harde handel, ten voordele van personen die erin hadden geïnvesteerd.

Het terrein met huis, loods en erf sectie 0 1983 werd eigendom van Salomon Salomonszoon Wijnberg, wonend Zuiderweg 6, voor 3 are, en de rest van het bezit werd eigendom van koopman Gerardus Philippus Mustert Jr, wonend Bentinckslaan 59. Via de adresregisters weten we dat het eierpakhuis Mustert als adres had: Alteveerstraat 120. Daar stond dus ook de eerste blikfabriek en daarvoor de timmerfabriek van Geert Hofman. De bebouwing daar, ten zuiden van de zuivelfabriek, is nu onherkenbaar veranderd. Er is niets meer over van de timmer- en blikfabriek.

NOG EVEN TERUG NAAR DE STARTDATUM

We kwamen aan de hand van de logica (toestemming en verhuistijd van de eerste blikmachine) en de arbeidscontracten uit op 15 januari 1925 voor de start van de blikfabriek van Hoogeveen als zelfstandig bedrijf. We horen nog wel eens iets in de geest van ‘een mening’, en dat anderen een ‘andere mening’ hebben. Meningeën horen we te baseren op feiten. Op feiten gebaseerde meningen zijn zwaarwegender dan een mening die los in de ruimte hangt. Het contract van werknemer Jan Veld had het duidelijk over aanstelling op 15 januari 1925. Zijn er meer bronnen? Jazeker. Jan Veld is namelijk in 1964 en 1975 voorgedragen voor een koninklijke onderscheiding. De aanvraag daartoe werd ondersteund door de NV Metaalwarenfabriek Thomassen en Drijver. De fabriek zelf bevestigt daarmee de informatie, die we lezen in een voordracht van burgemeester Tjalma. Dit leidde tot een eremedaille in zilver, verbonden aan de Orde van Oranje Nassau. De gezondheid van Jan werd minder, maar ...”*Hij werkt en wijdt zijn opvolger in en blijft, mede in verband daarmee, in dienst tot 13 januari 1975, de dag waarop hij 50 jaar in dienst van het bedrijf zal zijn.*” Verder schreef Tjalma:

“Betrokkene is een van de eerste werknemers, die het bedrijf te Hoogeveen in dienst heeft genomen. Van ongeschoold werkman heeft hij zich opgewerkt tot chef van een van de belangrijkste afdelingen van het bedrijf, de stamperij. Sinds enkele jaren is hij ‘planner’ van deze afdeling, die thans 80 man personeel telt, dat wil zeggen dat hij is belast met de werkvoorbereiding en de werkindeling voor de gehele stamperij. Zijn grote kennis van de praktische vang van het werk en van het grote aantal stempels, dat deze afdeling gebruikt, maken hem daarvoor de aangewezen man. Hij is een buitengewoon plichtsgetrouw en gewaardeerd medewerker, die in zijn huidige leiding-

gevende functie volkomen op zijn plaats is.” Dit na herhaald vermelden van de datum van indiensttreding: 13 januari 1975. Dus niet 15 januari maar de 13^e. Hoe we er ook over denken, deze koninklijke onderscheiding op basis van een arbeidscontract, gebaseerd op onderzoek in het bedrijf zelf – anders zou men deze datum niet als aanmelding voor de onderscheiding meenemen – getuigt ervan dat de directie van de blikfabriek zelf in 1964 en 1974 tot de conclusie is gekomen dat de fabriek is gestart in januari 1925. Of dat nu de 13^e of de 15^e was, de blikmachine van de melkfabriek moest worden overgeplaatst, en zo gauw hij er stond, kon hij aan het werk, in januari 1925.

TOT SLOT

Als Keller in 1949 in grove schetsen spreekt over het begin van de blikfabriek te Hoogeveen, en daarbij spreekt van een gecompliceerde geschiedenis, dan is dat in het voorgaande wel duidelijk geworden. Het is ook begrijpelijk waarom hij niet in details trad. Volgens hem werd er in oorlogstijd ook niet verdiend aan werken voor de vijand. Dat is een ander punt, dat behandeld is in een aparte studie over de fabriek in oorlogstijd. Maar één ding zegt genoeg: Er zijn slechts 2 Hoogeveense fabrieken bekend die na de oorlog onder curatele van een toezichthouder werden gezet. En daar was ook 'Drenthina' bij.

BRONNEN:

Hoogeveense Courant en andere kranten uit die dagen, te vinden op delpher.nl.

Archief notaris Mulder te Hoogeveen, thuis in te kijken via alledrenten.nl.

De dossiers van de hinderwetvergunningen, gesorteerd op adres, aanwezig in het archief van de gemeente Hoogeveen.

De dossiers van de aanvragen voor koninklijke onderscheidingen, in het archief van de gemeente Hoogeveen.

Oude stukken van de blikfabriek zelf, beheerd door Johan Klunder.